

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТЕЛЕЖУРНАЛІСТІВ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Розкривається роль правової культури тележурналістів у розвитку демократичного процесу в Україні. Аналізуються недоліки процесу формування правової культури цієї професійної групи, пропонуються шляхи їх усунення.

Ключові слова: *правова культура, тележурналістика, політична демократія, правова держава.*

Раскрывается роль правовой культуры в развитии демократического процесса в Украине. Анализируются недостатки процесса формирования правовой культуры этой профессиональной группы, предлагаются пути их устранения.

Ключевые слова: *правовая культура, тележурналистика, политическая демократия, правовое государство.*

The role of legal culture of the TV journalists in developed democratic process of the Ukraine are showing. The shortcomings of the process of forming legal culture this professional group have analyzed, and proposed ways to dismiss it.

Key words: *legal culture, TV journalism, politic democracy, legal state.*

Формування правової культури є найактуальнішим і найскладнішим завданням, яке постало перед українським суспільством у процесі його демократичного розвитку. Хоча стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою [1, с. 3], проте не всі проблеми створення правової держави в нас уже вирішені. Саме тому в «Національній програмі правової освіти населення» зазначено: «Становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють підвищення рівня правової культури населення» [2, с. 37].

Проблему формування правової культури розкриває численна література. Різні складові цієї проблеми в контексті трансформації українського суспільства висвітлені в працях В. Бурмістрова [3], І. Вільчинської [4], В. Владимірова [5], В. Голосніченка [6], О. Данільяна [7], Л. Дідуха [8], В. Зимогляда [9], Ю. Калиновського [10], О. Копієвської [11], Л. Макарєнка [12], М. Панова [13], Ю. Тодики [14], М. Требіна [15], колективній монографії за редакцією Ю. Битяка та І. Яков'юка [16]. Проте, незважаючи на велику кількість публікацій, не всі аспекти проблеми формування правової культури українського суспільства набули належного висвітлення. Формування правової культури не може бути ефективним поза диференційованим підходом до цього процесу, оскільки кожна категорія населення має свій

контекст і свої особливості розвитку цього процесу. У вітчизняній науковій літературі розглядаються проблеми, пов'язані зі специфікою формування правової культури підприємців [17; 18], педагогів [19], молоді [20], студентів [21; 22]. Проте ще немає праць, присвячених формуванню правової культури журналістів, що є вельми важливим для становлення демократії. Не маючи можливості в межах однієї публікації висвітлити всі аспекти цієї проблеми, метою статті є розкриття ролі, яку відіграє правова культура тележурналістів у розвитку демократичного процесу в Україні.

Правова культура тележурналістів — це один з різновидів професійно-правової культури. Поняття професійно-правової культури характеризує особливості правової свідомості та поведінки окремих професійних груп; на її формування якого істотно впливає специфіка професійної діяльності. Місце і роль тележурналістів у процесі становлення й усталення демократії зумовлені двома взаємопов'язаними обставинами.

По-перше, тележурналісти, як і інші представники ЗМІ, виконують у політичному процесі роль агентів політичної соціалізації населення. Недарма в Законі України «Про інформацію» в переліку основних напрямів інформаційної діяльності на першому місці стоїть політичний [23].

По-друге, як свідчать численні соціологічні дослідження, більше 70% інформації про політику, її дійових осіб, позиції політичних сил, політичні вибори тощо громадяни отримують саме через телебачення.

У контексті нашого дослідження великий інтерес викликає думка відомого фахівця в галузі конституційного права, доктора юридичних наук Ю. Тодики про відповідність правової культури якості правового життя суспільства, рівню його розвитку. «Сучасний рівень правової культури в Україні, — пише він, — визначається передусім правосвідомістю населення, тобто тим, наскільки освоєні такі правові феномени, як цінність прав і свобод людини і громадянина, важливість чіткої юридичної процедури під час вирішення суперечок, наскільки населення поінформоване в правовому сенсі, яке його емоційне ставлення до закону, суду, різних правоохоронних органів, юридичних засобів і процедур, яка настанова громадян щодо виконання юридичних норм, передусім конституційних» [14, с. 22–23]. Проте у формуванні правосвідомості населення велику роль відіграє інформаційна діяльність журналістів та якість інформації, яку вони надають громадянам.

Суспільна потреба в інформації потребує від журналістів об'єктивного висвітлення подій. Однак будь-який журналіст є людиною, котра має певні ідейні переконання, політичні преференції, власний життєвий досвід, що не може тим чи іншим чином не впливати на його професійну діяльність. Але одне, якщо під час висвітлення політичних подій журналіст явно чи приховано підтримує

певну політичну силу, а інше, коли він з якихось причин дезінформує громадян. Дезінформація громадян набуває значного поширення в період виборчих кампаній. Хоча виборче законодавство України забороняє публікацію недостовірної інформації про кандидатів та політичні сили, які беруть участь у виборах, але будь-яка виборча кампанія супроводжується великим обсягом замовленої «чорнухи», що лунає з телеекранів.

Виховання правової електоральної культури населення є найважливішою складовою процесу розбудови правової держави. Правова електоральна культура це один із компонентів правової культури суспільства, який унаочнюється в електоральному (виборчому) процесі [23]. Виховання правової електоральної культури передбачає формування таких стереотипів свідомості й поведінки, які:

- по-перше, не сприймають порушень виборчого законодавства будь-якого виду, зокрема й адміністративного ресурсу;
- по-друге, під час визначення своїх уподобань в електоральних змаганнях, виборці мають надавати пріоритет тим політичним силам і кандидатам, котрі обстоюють не на словах, а на ділі принцип верховенства права;
- по-третє, в разі виникнення конфліктних ситуацій у процесі виборчих змагань, громадяни мають бути внутрішньо налаштовані на правовий спосіб їх вирішення.

На жаль, процес формування правової електоральної культури в Україні перебуває ще на початковій стадії, що зумовлено як балансуванням демократичної й авторитарної тенденцій політичного розвитку українського суспільства [24, с. 234], так і недостатньою увагою до проблеми правового та політичного виховання населення. У вітчизняній вищій школі скасовано викладання конституційного права як окремої нормативної дисципліни, робилися спроби відмінити нормативний характер викладання політології. Дуже мало програм правового та політичного виховання населення на телебаченні.

В Україні стало вже традицією скаржитися на недосконалість вітчизняного законодавства. У цілому погоджуючись із тезою про недосконалість, усе ж варто відзначити, що ця недосконалість часто перебільшується. Тобто головна проблема, яка значною мірою зумовлює процес формування правової культури, полягає не в недосконалості законодавства, а в тому, що відбувається тотальне ігнорування чинних законів. Так, Закон України «Про інформацію» містить застереження щодо використання інформації для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [25]. Проте нерідко, висвітлюючи політичні події, тележурналісти виходять за рамки правових обмежень, і їх інтерпретація подій у новинах фактично перетворюється

на заклик до правопорушень. Особливо це стосується висвітлення міжетнічних і міжконфесійних відносин та мовного питання. Але скільки журналістів було покарано за такі порушення?

Виборче законодавство України забороняє державним та комунальним засобам масової інформації, посадовим особам, службовцям і творчим працівникам під час виборчого процесу у своїх матеріалах і передачах агітувати за або проти кандидатів у депутати, партій, оцінювати їхні передвиборні програми або надавати перевагу в будь-якій формі. Але на практиці ця норма ігнорується, про що наочно засвідчили місцеві вибори 2010 р. У звіті міжнародної правозахисної організації «Freedom House» «Б'ючі на сполох: на захист демократії в Україні», підготовленому за результатами моніторингу виборів, експерти, висловивши занепокоєння останніми тенденціями у сфері дотримання прав людини та розвитку демократичних цінностей в Україні, зокрема відзначили суттєві порушення щодо незалежності засобів масової інформації.

У зв'язку з цим виникає питання про роль правоохоронних і судових органів. На жаль, на відміну від країн Центрально-Східної Європи, де правоохоронні та судові органи набули незалежності від урядової влади й політичних сил, в Україні цього не сталося. Політична заангажованість органів, які мають стежити за дотриманням правового порядку, є головною причиною того, що порушення у сфері інформування громадян про політичні процеси залишаються непокараними.

Відносна незалежність правоохоронних і судових органів є невідмінною умовою для забезпечення верховенства права. Якщо вони жорстко залежать від урядової влади, то це зазвичай призводить до порушення принципу рівності перед Законом. У контексті формування правової культури населення реалізація цієї складової процесу розбудови політичної демократії потребує від журналістів такої позиції, за якої вони чинили б моральний тиск на ці структури, змушуючи їх дотримувати принципи правової держави.

Значною мірою ті недоліки правової культури, які істотно перешкоджають просуванню українського суспільства до політичної демократії та правової держави, є наслідком тривалого функціонування в Україні в попередній період її історичного розвитку тоталітарного режиму. У спадок від нього незалежній Україні отримала такі негативні риси, як:

- 1) усвідомлення багатьма представниками політичної та фінансової еліти того, що закони складені тільки для пересічних громадян;
- 2) побоювання або просто небажання представників правоохоронних і судових органів застосовувати санкції, що передбачені законодавством, стосовно можновладців;

3) усвідомлення пересічними громадянами своєї «меншовартості», що призводить до відносно терпимого ставлення до правопорушень, які здійснюють представники еліти.

У подоланні цих історично зумовлених наслідків важливу роль має відіграти тележурналістика.

Отже, формування такої якості правової культури, яка була б адекватною принципам правової держави, є найактуальнішим завданням, що постало перед українським суспільством у процесі його демократичної трансформації. Важливість цього завдання зумовлена тим, що без формування відповідного культурного підґрунтя розбудувати правову демократичну державу не можливо. Складність його вирішення спричиняється попереднім минулим. Тривале функціонування тоталітарного режиму в Україні призвело до вкорінення таких негативних явищ, як підкорення права політичній доцільності, ігнорування політичною елітою правових засад, відсутність незалежності судової влади, примусовий і контрольований владою характер політичної активності населення, негативне ставлення пересічних громадян до державних інститутів. Усі вони потребують подолання.

Велику роль у вирішенні існуючих негараздів мають відіграти засоби масової інформації, особливо телебачення. Проте результати його впливу на стан соціально-політичних відносин великою мірою визначаються правовою культурою тележурналістів. Виховання правової культури тележурналістів має стати одним із провідних напрямів їх професійної підготовки. У зв'язку з цим доцільно ввести до програм фахової підготовки тележурналістів у вищих навчальних закладах як обов'язковий предмет «Інформаційне право», зорієнтувавши його на потреби їх професійної діяльності.

Підвищення правової культури тележурналістів завдяки впливу через їх соціалізуючу функцію на рівень правової культури суспільства в цілому, може бути в перспективі одним з істотних чинників розвитку демократичного процесу в Україні, що потребує подальшого дослідження.

Список літератури

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — К. : Україна, 1996. — 54 с.
2. Національна програма правової освіти населення // Офіційний вісник України. — 2001. — №43. — С. 37—44.
3. Бурмистров В. А. Роль правової культури в формуванні правового государства : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права» / В. А. Бурмистров ; Харьк. юрид. ин-т им. Ф.Э. Дзержинского. — Х., 1991. — 25 с.
4. Вільчинська І. Ю. Деякі аспекти формування політико-правової культури у світлі державотворчих процесів в Україні / І. Ю. Вільчинська // Вісн. ДАККіМ : наук. журн. — 2006. — № 4. — К., 2006. — С. 151—155.
5. Владимірова В. І. Концептуальні підходи до формування правової культури освітян в умовах демократизації суспільства / В. І. Владимірова //

- Наук. записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. — Кіровоград : РВЦ КДПУ, 2002. — Вип. 41. — Серія: Педагогические науки. — С. 26—30.
6. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави / І. Голосніченко // *Право України*. — 2005. — № 4. — С. 24—25.
 7. Данильян О. Г. До проблеми формування правової культури в сучасній Україні / О. Г. Данильян // *Наука і соціальні проблеми суспільства : освіта, культура, духовність : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 травн. 2008 р.* / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2008. — Ч. 2. — С. 15—17.
 8. Дідук Л. А. Становлення правової свідомості особистості в сучасних соціокультурних умовах / Л. А. Дідук // *Соціальна психологія*. — 2006. — № 6. — С. 105—114.
 9. Зимогляд В. Я. Правова культура у контексті громадянського суспільства / В. Я. Зимогляд // *Правова культура і громадянське суспільство в Україні : стан і перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук. конф.; Харків, 12 жовт. 2007 р.* / редкол.: Ю. П. Битяк та ін. — Х. : Право, 2007. — С. 42—44.
 10. Калиновський Ю. Ю. Правове виховання як механізм формування правосвідомості українського суспільства / Ю. Ю. Калиновський // *Наука і соціальні проблеми суспільства : освіта, культура, духовність : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 травня 2008 р.* / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2008. — Ч. 2. — С. 135—137.
 11. Копієвська О. Р. До проблеми формування правової культури особи в Україні / О. Р. Копієвська // *Держава і право : зб. наук. пр. — Серія : Юридичні і політичні науки*. — К. : Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. — Вип. 34. — С. 104—109.
 12. Макаренко Л. О. До проблем формування правової культури в Україні / Л. О. Макаренко // *Віче*. — 2006. — № 18 (спец. вип.). — С. 52—53.
 13. Панов М. І. Політична і правова культури як фундаментальні чинники державотворення в Україні / М. І. Панов // *Політична культура суспільства : джерела, впливи, стереотипи : зб. ст. і тез за матеріалами Всеукр. наук.-теор. конф. «XX Харківські політологічні читання»*. — Х. : НЮАУ ім. Я. Мудрого : НДІ держ. буд. та місц. самовряд. АПРн України, 2008. — С. 3—6.
 14. Тодыка Ю. Н. Конституционные основы формирования правовой культуры : монография / Ю. Н. Тодыка. — Х. : Райдер, 2001. — 160 с.
 15. Требін М. П. Правова культура в умовах формування демократичної, правової держави в Україні / М. П. Требін // *Наука і соціальні проблеми суспільства : освіта, культура, духовність : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 травн. 2008 р.* / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2008. — Ч. 2. — С. 17—22.
 16. *Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : моногр.* / за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. — Х. : Право, 2007. — 248 с.
 17. Менюк О. А. Формування правової культури підприємця: теоретичні та прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. А. Менюк, Нац. академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2003. — 16 с.

18. Менюк О. А. Формування правової культури підприємця: теоретичні та прикладні аспекти / О. А. Менюк. — К. : Оріяни, 2001. — 172 с.
19. Одарій В. В. Підготовка майбутніх педагогів до правового забезпечення професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 : Теорія і методика професійної освіти / В. В. Одарій ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. — Одеса, 2005. — 20 с.
20. Головченко В. Особливості формування правової культури молоді / В. Головченко // Право України. — 2004. — № 10. — С. 120—123.
21. Подберезький М. К. Формування правової культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / М. К. Подберезький ; Акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. — К., 1997. — 37 с.
22. Щербань М. П. Формування правової культури студентів вищих аграрних закладів I-II рівнів акредитації : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. П. Щербань ; Ін-т вищої освіти Акад. пед. наук України. — К., 2005. — 20 с.
23. Поліщук І. А. Електоральна культура України / І. А. Поліщук. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. — 352 с.
24. Романюк О. І. Від тоталітаризму до демократії та національної державності : системний аналіз посткомуністичних трансформацій / О. І. Романюк. — Х. : ХДАК, 2011. — 376 с.
25. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/2657-12>

Надійшла до редколегії 22.08.2012 р